
Krise vztahů armády a společnosti v USA?

Štefan Sarvaš

Problematika vztahů armády a společnosti nebo – jak se u nás často používá – civilně-vojenských vztahů je tradičně spojena s existencí a fungováním státu. Po dlouhou dobu armáda společnosti dominovala, a to především proto, že představovala jeden z nejdůležitějších integračních prvků společenského života i záruku přežití dané společnosti. Již v 19. století se však objevily názory, že význam armádní instituce klesá. Například sociolog Spencer hovořil o přechodu od militaristické k průmyslové společnosti. Tyto názory reflektovaly růst významu ekonomických vazeb pro existenci společnosti. V současnosti nejsou výjimkou ani teorie zdůrazňující myšlenku, že se tradiční vojenský konflikt transformuje v konflikt ekonomický. I přes tyto tendence však armáda zůstává významnou společenskou institucí, která si zaslouží značnou pozornost.

Vojenská instituce je specifickou institucí, která provádí organizované násilí, přičemž její role v demokratické společnosti je přesně definována zákony. Jedním ze základních principů demokratické armády je její kontrola civilními aktéry – prezidentem, vládou, ministrem obrany, veřejností, novináři atd. Demokratická kontrola je však jen jedním, i když velmi důležitým aspektem vztahů armády a společnosti, které představují komplikovanou síť vzájemných vztahů a zájmů. Výraznými determinantami těchto vztahů je zahraniční i domácí politika.

Ukončení studené války znamenalo výraznou změnu bezpečnostní situace, což se odrazilo v redukci armád, ve snižování vojenských rozpočtů a v marginalizaci armády¹ ve společnosti. V domácí politice se objevili noví aktéři (nevládní organizace, diskuzní fóra atd.), kteří jsou schopni se vyjadřovat k bezpečnostní i zahraničněpolitické situaci a v podstatě politizovat některé bezpečnostní i vojenské otázky.² Tento kvalitativně nový stav se musel odrazit i v oblasti vztahů armády a společnosti.

Teoretické základy vztahů armády a společnosti byly položeny v období studené války. Teoretické přístupy aplikovatelné na demokratické společnosti vypracovali v 50. letech Samuel Huntington a Morris Janowitz. Teorie aplikovatelné na komunistické a autoritářské společnosti vypracovali v 60. a 70. letech Kolkowicz, Odom, Perlmutter a Colton.

David Segal uvádí, že současná teorie civilně-vojenských vztahů je produktem posledních padesáti let. Lze souhlasit s jeho myšlenkou, že 50. a 60. léta byla obdobím rozvoje teorie, 70. a 80. léta obdobím jejího dalšího zdokonalení a 90. léta mohou být v důsledku ukončení studené války a celkově nové geopolitické i vnitropolitické situace charakterizována jako období reformulování této teorie.³

Tradiční přístupy byly charakterizovány jako politologický a sociologický. Politologický přístup reprezentoval zejména Samuel Huntington, který ve své práci *Voják a stát* definoval dvě hlavní síly, ovlivňující vytváření vojenských institucí ve společnosti. Za prvé jde o funkční imperativ vyplývající z ohrožení bezpečnosti společnosti a za druhé o společenský imperativ vycházející ze sociálních sil, ideologií a institucí, dominantních ve společnosti. Sociologický přístup vycházel z prací Morris Janowitz a Jacques van Doorna. Janowitz ve své práci *Profesionální voják* kladl důraz na zakotvení civilně-vojenských vztahů do širších sociálních vztahů, zatímco Doorn zdůrazňoval význam veřejného mínění jako nejlepšího prostředku k zabezpečení civilní kontroly armády.⁴

I přes platnost mnohých závěrů zakladatelů teorie vztahů armády a společnosti (Huntingtona, Janowitze, Finera atd.) je evidentní volání po přehodnocení některých přístupů. Toto volání je spojeno se školou, která hovoří o krizi amerických vztahů armády a společnosti.

Symptomy krize amerických vztahů armády a společnosti

Existuje určitá shoda, že současné problémy mohou být shrnuty do třech oblastí. Za prvé jde o oblast vlivu armády na politiku. Za druhé jde o to, do jaké míry je armáda reprezentantem společnosti. Za třetí jde o problémy, které se objevují v každodenní interakci mezi civilisty a vojáky. Současně existuje shoda, že řešení těchto problémů nesmí narušit rovnováhu mezi efektivní a civilním autoritám odpovědnou armádou.

Vliv armády na politiku

Mnozí experti tvrdí, že americká armáda začala jednoznačně využívat svou expertizu k tomu, aby ovlivňovala politická rozhodnutí.⁵ Na tento problém začal být kladen důraz zejména v souvislosti s Powellovými názory na politiku v Bosně, když kritizoval limitované užití vojenské síly: „... jim [politikům – pozn. aut.] je jedno, zdali dosáhnete výsledku nebo ne. V případě, že mi řeknou, že to je »chirurgické«, tak vyrazím kamkoli.“⁶ Tento i další Powellovy postoje byly charakterizované spíše jako politické, nikoli jako profesionální.⁷ Richard Kohn použil dokonce ještě silnější tvrzení a domníval se, že si Powell uzurpoval civilní pravomoci, když opakovaně využil svou expertizu k tomu, aby se vyjadřoval k základním politickým otázkám, které by měly být v kompetenci civilistů.⁸

Na podobný problém poukazuje i Andrew Bacevich. Ten zdůrazňuje, že vojáci limitovali svou roli v Bosně, když odmítli uvažovat o některých úkolech. Ve své podstatě redefinovali mandát sil IFOR nebo SFOR. Bacevich poukazuje i na výrazný rozpor mezi Clintonovou administrativou ve Washingtonu, která se snažila přispět k řešení konfliktu, a vojáky v Bosně, kteří se snažili vyhnout jakýmkoli nepřehledným a potenciálně konfliktním situacím.

Často používaným příkladem vlivu vojáků na politiku je značná autonomie, kterou armáda získala tzv. Goldwater-Nicholsovým aktem. Ten jí poskytuje značnou autonomii v případě rozhodování o vlastní velikosti i struktuře. Jako další indikátory krize a značného vlivu armády na politiku jsou často citovány například politické ambice Collina Powella, bývalého náčelníka Generálního štábu, těsně po jeho odchodu z činné služby.

Podle některých expertů tato situace narušuje dva základní principy vztahu politiky a armády. Za prvé, civilisté rozhodují o cílech politiky a armáda je odpovědná za užití prostředků potřebných k jejich splnění. Za druhé, civilisté rozhodují o tom, kde je vedena dělicí čára mezi cíli a prostředky.⁹ Řešením této situace je posílení vojenského profesionalismu, přičemž jako jeho základní hodnota je interpretována apolitičnost vojáků. Někteří experti poukazují i na to, že klíčem k vojenskému profesionalismu jsou politici, kteří by neměli zatahovat vojáky do politiky, ale měli by jasně definovat hranice civilní a vojenské expertizy.

Na závěr ještě jeden důležitý hlas, který poukazuje na to, že některé příčiny vlivu armády na politické rozhodování můžeme najít i mezi politiky, zejména v jejich nedostatečné odborné připravenosti. Charles Moskoy, James Burk a jiní se domnívají, že zatímco vojáci (i proto, že se to ukázalo jako nevyhnutelné) získali značné znalosti v oblasti mezinárodních vztahů, politických věd, sociologie atd., politici věnují stále menší pozornost bezpečnosti a problematice armády. Tento stav způsobuje, že vojáci jsou velmi dobře připraveni prosadit vlastní řešení některých problémů.¹⁰ Don Snider navazuje na myšlenku Charlese Moskose a domnívá se, že se vojenské špičky stávají velmi kompetentní v oblasti politického rozhodování, což vede k tomu, že si uzurpují větší pravomoci, než jim reálně patří.¹¹

Je armáda odrazem společnosti?

Samuel Huntington svým sociálním imperativem položil důraz na to, aby armáda svým způsobem odrážela společnost, kterou reprezentuje. I přes značný konzervatismus vojenské instituce by nemělo dojít k odcizení od převládajících společenských trendů a ideologií. Dotažením tohoto ideálu do praxe je německé pojetí „občana v uniformě“.

Mnozí experti se shodují na tom, že v současnosti americká armáda reprezentuje společnost méně než kdykoli jindy v minulosti. John Lehman, bývalý tajemník pro námořnictvo v Reaganově administrativě, se domnívá, že symptomy, kterými trpí americká armáda, jsou jasné – jde o legie. Lehman tvrdí: „Vytvořili jsme separovanou vojenskou kastu.“¹²

Stanley Arthur, bývalý zástupce ředitele pro námořní operace, je také znepokojen propastí mezi americkou společností a armádou. Poukazuje na rostoucí pocit mezi vojáky, že se nejen liší od amerických občanů, ale že jsou dokonce „lepší než společnost, které slouží.“¹³

Jiný pohled na tento problém najdeme u skupiny, která reprezentuje tradiční sociologický přístup. Ta preferuje názor, že v důsledku profesionalizace stále méně Američanů získává zkušenosti s vojenskou službou. Douglas Johnson a Steven Metz zdůrazňují, že se vojenští profesionálové rekrutují z určitých geografických oblastí – zejména z jižní a západní oblasti USA.¹⁴ Richard Kohn se domnívá, že armáda stále výrazněji reprezentuje konzervativní politické myšlení, a to především proto, že do ní vstupují lidé z vrstev, které jsou nositeli tohoto myšlení.¹⁵ Tím poukazuje na zajímavý rozpor; Samuel Huntington pokládal totiž konzervatismus armády za předpoklad jejího efektivního fungování, zatímco za současné situace krajní konzervatismus znamená ohrožení principů demokratické kontroly.

V tomto kontextu je evidentní určitý návrat k Morrisu Janowitzovi a k jeho důrazu na integraci civilních hodnot v armádním prostředí. Společnost se stále výrazně liberalizuje, avšak armáda, která si logicky musí zachovat některé konzervativní charakteristiky, za ní stále výrazněji zaostává. Toto zaostávání lze vysvětlit i pomocí procesu selekce, k níž v armádě dochází. Mezi nové armádní elity mají větší šanci se dostat ti, kteří jsou konformní s hodnotami předchozí elity, zatímco v civilní společnosti to platí ve výrazně omezeném rozsahu.

Další zdroje napětí mezi americkou společností a armádou

Kromě názorů, že armáda výrazněji zasahuje do politiky a že se výrazněji liší od společnosti, se objevují i další zdroje napětí. Jde zejména o osobní napětí mezi civilními a vojenskými špičkami. Příkladem je boj okolo služby gayů a lesbiček v armádě, kterému věnoval značnou pozornost Bill Clinton na začátku své prezidentské kariéry. Americká armáda v podstatě ignorovala politická doporučení, která umožňovala službu těchto skupin v armádě. Otevřené výhrady vojenských špiček vůči této politice dokumentoval Russel Weigley.¹⁶ William Weybourne, výkonný ředitel Gay and Lesbian Victory Fund, v této souvislosti zdůraznil, že „gayové a lesbičky nejsou problémem, problémem je to, kdo bude řídit tuto zemi. Náčelník štábu by měl být vyhozen pro porušení subordinace.“¹⁷

Krise se projevila rovněž v negativních postojích vojenských profesionálů k prezidentu Clintonovi, který nikdy v armádě nesloužil a jehož postoj k Vietnamské válce je v americké armádě považován za zbabělý. Výjimkou nebyly ani narážky na nejvyššího velitele jako na „milujícího gaye, kouřícího trávu, vyhýbajícího se základní službě a letícího na ženské“.¹⁸ Tento postoj interpretovali zastánci „krizové školy“ jako nedostatek respektu k civilním autoritám.

Jako východisko k řešení těchto problémů je zdůrazňována nutnost nově definovat hranice mezi civilní a vojenskou autoritou, jakož i nutnost dojít ke konsenzu civilních aktérů o roli armády ve společnosti.

Krise a její reflexe v teorii vztahů armády a společnosti

Již v úvodu této stati jsem naznačil, že již od začátku tohoto desetiletí se objevují názory, že je nutné reformulovat teorii vztahů armády a společnosti. V souvislosti se širokou diskuzí zaměřenou na současné americké problémy v této oblasti se skutečně ve druhé polovině 90. let objevují pokusy přehodnotit tradiční přístupy, popřípadě je adaptovat na novou situaci. Mohli bychom mluvit o čtyřech základních přístupech, které jsou do jisté míry pokusem o rozvíjení tradičního pojetí vztahů armády a společnosti, ale současně přinášejí i nové podněty pro teorii. Jde zejména o:

- * teorii konkordance,
- * neostrukturální teorii,
- * teorii hry,
- * argumentační teorii.

Teorie konkordance

V případě teorie konkordance jde o první pokus reformulovat teorii vztahů armády a společnosti, s níž přišla v polovině osmdesátých let Rebecca Shiffová. Podle jejího názoru není problémem vztahů armády a společnosti otázka kontroly, ale konsenzus mezi armádou a společností (politickou elitou a občany) v jednotlivých otázkách, a to od rekrutací až po vojenskou a bezpečnostní politiku. Je nepravděpodobné, že armáda bude za předpokladu existence konsenzu intervenovat ve společnosti.¹⁹ Shiffová do značné míry rozpracovává Janowitzovu teorii, když se domnívá, že by armáda neměla být separována od společnosti, jak je tomu v USA. Konsenzus v základních otázkách je jednodušší v tom případě, pokud armáda sdílí základní společenské hodnoty a je integrována ve společnosti, tedy nikoli od ní separována. Prvním krokem v tomto směru není však vytvoření nějakého modelu vztahů armády a společnosti, ale vyjasnění následující otázky: Jaké místo má armáda ve společnosti a co od ní společnost očekává? Právě v tom musí existovat shoda mezi politickými elitami, občany a armádou. Ke konsenzu je možné dojít jen otevřenou diskuzí, která reflektuje maximální množství názorů, včetně těch, které vycházejí z armády.

Neostrukturální teorie

Neostrukturální teorie navazuje na Samuela Huntingtona, i když s ním v mnohých aspektech nesouhlasí. Jejím nejvýraznějším reprezentantem je Michael Desch, zástupce ředitele John M. Olin Institute for Strategic Studie na Harvardské univerzitě.²⁰ Příčiny současné krize i východisko z ní hledá především v mezinárodním systému, ale neopomíjí ani domácí rizika. Podle názoru Michaela Descha v oblasti vztahů armády a společnosti bylo období studené války bezproblémové, protože armáda měla jednoznačně definované mise a úkoly. Zdrojem problémů je pak výrazná nejistota, která je spojena s redefinicí misí armády, na niž armáda ani společnost nebyly připraveny. Tato situace současně znamená personální redukce a finanční škrty, které generují v problémy s udržením morálky a ducha jednotek, jakož i v možnost zániku instituce jako takové. Nízká míra vnějšího ohrožení znamená i pokles zájmu politiků o armádu. Michael Desch dochází k modelu vztahů armády a společnosti, jenž je definován vnějším a vnitřním ohrožením. V závislosti na těchto dvou proměnných definuje pak postoje politických elit, postoje armády nebo převládající typ kontroly.

Za současné situace nízkého vnějšího i vnitřního ohrožení je sice zaručena demokratická kontrola a neexistuje nebezpečí vojenského puče, ale objevují se problémy, které vyplývají z nedostatečných zkušeností politických elit, z nejasných priorit nebo z vnitřního napětí v armádě. Řešením této situace může být podle názoru Michaela Descha taková vojenská

**Demokratická kontrola armády
a její důsledky v závislosti na vnitřním a vnějším ohrožení²¹**

Ohrožení		Vnější	
		Vysoké	Nízké
Vnitřní	<i>Vysoké</i>	Problematická kontrola – zkušené politici? – sjednocená armáda? – nejasné priority? – nejasná kontrola* – rozdělená politická elita – divergentní myšlení?	Zcela nedostatečná kontrola – nezkušené politici? – sjednocená armáda? – domácí priority – subjektivní kontrola* – rozdělená politická elita – divergentní myšlení
	<i>Nízké</i>	Dobrá kontrola – zkušené politici – sjednocená armáda – vnější priority – objektivní kontrola* – sjednocená politická elita – konvergentní myšlení	Vyvážená kontrola – nezkušené politici – rozdělená armáda – nejasné priority? – nejasná kontrola* – nesjednocená politická elita – divergentní myšlení

* Jde o typ kontroly, jak ji definoval Samuel Huntington ve studii Voják a stát. Viz Huntington, S.: The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations. Harvard University Press, Cambridge 1957.

doktrína, která má nejen vnější, ale i vnitřní dopady. Může být proto řešením některých problémů, které za této situace vznikají v strukturálně nejasném prostředí, a to ve třech aspektech. Za první, doktrína definuje možná rizika, a tím definuje i strukturu vojenské instituce. Za druhé, doktrína definuje normativy pro vojenskou instituci. Za třetí, doktrína vyjadřuje jakýsi konsenzus politických a vojenských elit. Za těchto předpokladů doktrína vytváří rovnováhu mezi vojenským realismem a civilním liberalismem.²²

Teorie hry

Vztahy armády a společnosti jsou často vysvětlovány jako hra založená na strategických interakcích mezi armádou a vládnoucími elitami. Tento model je založen na kombinaci civilních možností a armádních odpovědí. Reprezentant tohoto přístupu Peter Feaver chápe vztahy armády a společnosti jako proces interakcí, kdy se civilní aktéři snaží maximalizovat výhody, které přináší specializace ve vojenské oblasti, a minimalizovat nevýhody, které přináší vznik instituce, jež by měla zajistit tuto specializaci. Podle jeho názoru jde o klasický vztah autority a jejího agenta. Agent (armáda) samozřejmě může plnit očekávání autority (vlády), ale může se tomuto plnění i vyhýbat. Autorita více nebo méně kontroluje jednání agenta, jenž si je toho vědom, a v závislosti na tom koriguje své jednání.

Nižší míra kontroly dává armádě výraznější škálu alternativ pro jednání, které může být buď v zájmu autority, nebo v zájmu agenta samotného. Je pro ni jednodušší aplikovat vlastní řešení, které může být v rozporu se zájmy vlády a politických elit. Nižší míra politické kontroly armády ze strany vlády nemusí ještě znamenat rezignaci na kontrolu. Záleží na dalších aktérech, jako jsou například sdělovací prostředky nebo veřejnost, které mohou, ale nemusejí plnit svou roli hlídače. Tento stav současně znamená nižší možnost konfliktu mezi vládou a armádou, protože zde nedochází k mikromanagementu ze strany politických elit. Náklady na kontrolu jsou v tomto případě nízké.

Vyšší míra kontroly zvyšuje míru mikromanagementu, a tedy i možnost konfliktu mezi armádou a vládou. Zvyšují se rovněž náklady na kontrolu. Zároveň vzniká i výraznější tlak na to, aby armáda plnila politické požadavky, a proto má menší manévrovací prostor pro aplikaci vlastních řešení.

Ve Feaverově modelu jde vždy o monitorování ze strany autority (vlády) a o snahu agenta (armády) se tomu vyhnout. Každá interakce je výrazem kontinuálního procesu – hry dvou aktérů. Každá jejich interakce nově definuje prostor, v němž se celý proces odehrává.²³

Argumentační teorie

Argument vyplňuje komunikační prostor mezi absolutní jistotou a absolutní nahodilostí. Argument je životně důležitým nástrojem politického rozhodování a každé politické rozhodnutí musí být „podepřeno argumentačně“. Cori Dauber se domnívá, že současná krize amerických vztahů armády a společnosti má své kořeny právě v argumentační rovině, protože armáda vyhrála bitvu o to, které argumentační standardy se uplatňují v rozhodování o bezpečnostní a vojenské politice. Jde především o to, že technické argumenty, které reflektují vojenské zájmy, trumfují veřejné argumenty, které reflektují veřejné a politické zájmy. Ve své podstatě argumenty o vojenských možnostech – jak je vidí vojáci – jsou v diskuzi chápány jako limitující a dominují nad argumenty humanitárního, diplomatického nebo politického charakteru.

Dauber dochází k závěru, že současná diskuze o krizi amerických vztahů armády a společnosti může mít pozitivní dopad. Může totiž znamenat přehodnocení současných normativů determinujících užití vojenských jednotek. V tom případě by veřejná kritika měla spíše pozitivní efekt, protože by vedla ke shodě v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky a posílila by instituce, které ji reprezentují.²⁴

Kritici „krizové školy“

Je samozřejmé, že „krizové pojetí“ vztahů armády a společnosti má i své oponenty, kteří se shodují na tom, že současná situace v této oblasti je důvodem k zamyšlení, ale rozhodně nepředstavuje krizi. Nejvíc oponentů můžeme najít v byrokratických strukturách Pentagonu. Kritika „krizové školy“ se však ozvala i z akademických kruhů, přičemž tyto výhrady bychom mohli shrnout do několika bodů:

* „Stoupenci krizového pojetí“ docházejí k závěru, že současný stav vztahů armády a společnosti je krizový, a to bez podrobnější analýzy jeho symptomů.

* V analýze absentuje historizující pohled, který by odhalil, že podobné zdroje napětí zde existovaly již v minulosti. Z tohoto důvodu je potřeba doplnit současnou analýzu o historické studie, které by identifikovaly historické kořeny současných problémů.

* „Krizová škola“ opomíjí kulturní aspekty, které jasně ukazují, že civilní dominance je hluboce zakořeněna nejen v americké kultuře, ale i ve vojenské kultuře.

* Většina analýz je založena na vztahu dvou aktérů – politické elity a armády. Opomíjí základní logiku vztahů armády a společnosti, jež vychází z tzv. „zlatého trojúhelníku“ politická elita – armáda – veřejnost (občané, sdělovací prostředky, nevládní organizace atd.). Z tohoto důvodu jsou jejich teoretické konstrukce výrazným zjednodušením komplikovaných vztahů armády a společnosti.²⁵

Na otázku, zdali jde o „krizi“ vztahů armády a společnosti v USA, nemůžeme odpovědět jednoznačně. Současná diskuze poukázala na tři základní předpoklady zdravých vztahů armády a společnosti:

1) nutnost separace civilní a vojenské sféry, kdy civilisté určují politiku a armáda ji implementuje;

2) potřebu zajistit v armádě podobné sociální a politické prostředí, jaké je v civilní společnosti, a do jisté míry podpořit integraci civilních a vojenských hodnot;

3) potřebu vytvořit shodné očekávání vzhledem ke vztahům armády a společnosti na obou stranách civilní společnosti i v armádě.

* * *

Na závěr této stati mohou konstatovat, že současná diskuze o amerických vztazích armády a společnosti je nejen podnětná, ale přispívá i k reformulaci teorie vztahů armády a společnosti, po níž bylo již od počátku 90. let voláno. Je evidentní, že se o mnohých z těchto podnětů již začíná diskutovat i v Evropě (zejména ve Velké Británii, ve Francii, ve Švédsku, ve SRN a v Nizozemsku). Tento evropský zájem je podněcován nejen zvědavostí, ale i nutností řešit některé podobné problémy – redefinici misí, tvorbu nových doktrín, výraznou tendenci k plné profesionalizaci atd.²⁶ Bylo by chybou domnívat se, že Česká republika bude výjimkou.

¹ Marginalizace armády znamená posun vojenské a bezpečnostní problematiky na okraj veřejných i politických zájmů, menší vliv armády na život společnosti a v některých případech též separaci vojenské instituce. K tomuto problému viz např. Boone, B.: How unique should the military be? A review of representative literature and outline of synthetic formulation. *European Journal of Sociology*, 1/1990, s. 3–59.

² K roli nových aktérů v bezpečnostní a zahraniční politice viz např. Rosenau, J. N.: Citizenship in a Changing Global Order. In: Rosenau, J. N., Czempiel, E. O. (eds.): *Governance without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge University Press, Cambridge 1992, s. 274.

³ Viz Segal, D. R.: Civil-Military Relations in Democratic Societies. In: Kuhlman, J., Segal, D. R. (eds.): *Armed Forces at the Dawn of the Third Millennium*. Forum International, č. 16, Munich, SOWI, 1992.

⁴ Viz Huntington, S.: *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Harvard University Press, Cambridge 1957. Viz též Janowitz, M.: *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*. The Free Press, Glencoe, Ill. 1960.

⁵ Viz např. Kohn, R.: Out of Control: The Crisis in Civil-Military Relations. *The National Interest*, roč. 35, jaro 1994, s. 3–17. Viz též Luttwak, E.: Washington's Biggest Scandal. *Commentary*, roč. 97, 5/1994, s. 29–33. Viz rovněž Weigley, R.: The American Military and the Principle of Civilian Control from McClellan to Powell. *Journal of Military History*, roč. 57, 5/1993, s. 27–58.

⁶ Powell, C.: Why Generals Get Nervous. *New York Times*, 8. 10. 1992.

⁷ Viz Weigley, R.: cit. stať, s. 29.

⁸ Viz Kohn, R.: cit. stať, s. 9–13.

⁹ K definici těchto dvou základních předpokladů viz Finer, S. E.: *The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics*. Praeger, New York 1962.

¹⁰ Viz např. příspěvky in: Burk, J. (ed.): *The Military in New Times: Adjusting Armed Forces to a Turbulent World*. Westview Press, Boulder 1994.

¹¹ Viz Snider, D.: U.S. Civil-Military Relations and Operations Other Than War. In: *Civil-Military Relations and the Not-Quite Wars of the Present and Future*. Strategic Studies Institute, Carlisle Barracks, PA 1996.

¹² Lehman, J.: An Exchange on Civil-Military Relations. *The National Interest*, roč. 36, léto 1994, s. 24.

¹³ Arthur, S.: The American Military: Some Thoughts on Who We Are and What We Are. In: *Civil-Military Relations and the Not-Quite Wars of the Present and Future*, cit. dílo.

¹⁴ Viz Johnson, D., Metz, S.: Civil-Military Relations in the United States: the State of the Debate. *The Washington Quarterly*, roč. 18, 1/1994, s. 211.

¹⁵ Viz Kohn, R.: cit. stať, s. 7.

¹⁶ Viz Weigley, R.: cit. stať, s. 27.

¹⁷ Cit. dle Morrison, D.: Lots of Brass on Display at the Pentagon. *National Journal*, 13. 2. 1993, s. 400.

¹⁸ Poznámky generálmajora Harolda N. Campbella na banketu v Nizozemsku. Generál Campbell musel po ostré diskuzi v tisku rezignovat. K této diskuzi viz např. Lancaster, J.: Accused of Ridiculing Clinton, General Faces Air Force Probe. *Washington Post*, 8. 6. 1993.

¹⁹ Viz Shiff, R.: Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance. *Armed Forces and Society*, roč. 22, č. 1, podzim 1995, s. 7–24.

²⁰ Ředitelem John M. Olin Institute for Strategic Studie je právě Samuel Huntington.

²¹ Jde o kompilaci vytvořenou na základě modelů prezentovaných v Deschově článku. Viz Desch, M.: Soldiers, States, and Structures: The End of the Cold War and Weakening U.S. Civilian Control. *Armed Forces and Society*, č. 3, jaro 1998, s. 389–406.

²² K roli vojenské doktríny jako nástroje zajišťujícího rovnováhu vztahů mezi armádou a společností viz Desch, M.: *Soldiers, States, and Structures: Civilian Control of the Military in a Changing Security Environment*. The John Hopkins University Press, Baltimore 1998.

²³ K tomuto pojetí teorie vztahů armády a společnosti viz např. Feaver, P. D.: *Crisis as Shirking: An Agency Theory Explanation of the Souring of American Civil-Military Relations*. *Armed Forces and Society*, roč. 24, č. 3, jaro 1998, s. 407–434.

²⁴ K argumentačnímu pojetí vztahů armády a společnosti viz Dauber, C.: *The Practice of Argument: Reading the Condition of Civil-Military Relations*. *Armed Forces and Society*, roč. 24, č. 3, jaro 1998, s. 435–446.

²⁵ Ke kritice výše uvedených koncepcí viz Burk, J.: *The Logic of Crisis and Civil-Military Relations Theory: A Comment on Desch, Feaver, and Dauber*. *Armed Forces and Society*, roč. 24, č. 3, jaro 1998, s. 455–462. Viz též Bacevich, A. J.: *Absent History: A Comment on Dauber, Desch, and Feaver*. *Armed Forces and Society*, roč. 24, č. 3, jaro 1998, s. 447–454. Viz rovněž Snider, D. M., Carlton-Carew, S.: *U.S. Civil-Military Relations: In Crisis or Transition?* Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C. 1995.

²⁶ K evropskému pojetí současných problémů viz např. Dandeker, Ch., Boenem, B. (eds.): *Bits of Sparta in the Midst of Babylon: Military Institutions and Their Prospects in Europe*, v tisku. Francouzská verze této publikace již vyšla pod názvem *Les armées en Europe*. La Découverte, Paris 1998.